

Igrajmo se kazališta – Božena i njezini Pikovci

TE
M
AT

Radni vijek Božene Begović bio je obilježen stalnim promjenama, dolascima i odlascima, usponima i padovima, ushićenjima i razočaranjima. S mjesta ravnateljice (tadašnje direktorice) Drame, gdje je bila postavljena čim je počela temeljita obnova Hrvatskog narodnog kazališta 1945., smijenila ju je Vera Krog Orlović jer je nije primila u angažman. Božena Begović nije smatrala potrebnim povećavati ženski ansambl, a uvrijeđena glumica javno ju je napala optužbom da *neće da angažira borce i partizane*¹. Zbog toga što su, riječima teatrologinje Snježane Banović, *protektori Vere Orlović bili utjecajni*², bila je pod udarom žestokih kritika, u analizi učinjenog se *moglo iščitati nezadovoljstvo umjetničkim dosezima i vođenjem Drame*³, te je u srpnju 1946. godine bila smijenjena i dodijeljeno joj je mjesto dramaturga. Godinu dana poslije, *Komitet Narodne omladine Hrvatske za grad Zagreb bio je došao na nadasve sretnu ideju da u cilju okupljanja pionira i njihove što svestranije aktivnosti osnuje Pionirsko kazalište*⁴, zapisat će u prvoj monografiji Zagrebačkog pionirskog kazališta Božena Begović, no Đurđa Dević će tridesetak godina kasnije istaknuti da je na ideju o osnutku dječjeg kazališta došla upravo *književnica Božena Begović, izvanredno kulturna osoba, koja je ljubila kazalište*⁵.

¹ Snježana Banović: *Kazalište za narod*, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, 1945.-1955., Fraktura, Zagreb, 2020. str. 246.

² Ibid, str. 247.

³ Ibid, str. 255

⁴ *15 godina Zagrebačkog pionirskog kazališta*, Zagrebačko pionirsko kazalište, Zagreb, 1964., str. 6

⁵ Đurđa Dević Šegina: „Uspomene koje traju“, *50 godina Zagrebačkog kazališta mladih*, Zagrebačko kazalište mladih, Zagreb, 2000., str. 47

Svoju strast prema umjetnosti i teatru je, nakon razočaranja u Hrvatskom narodnom kazalištu, htjela prenijeti mlađim generacijama. Svjesna siromaštva i oskudice te trauma kojima su poslijeratna djeca bila obilježena, htjela im je pružiti oazu u kojoj bi se dobro osjećali, zabavljali, nesmetano igrali i stvarali, a pritom mnogo toga i naučili. *Imali smo mogućnost da pružimo djeci sjajnu zabavu koja se neprestano obnavlja i da zaokupimo njihovu maštu, u ono doba još često zasjenjenu teškim i tragičnim doživljajima ratnih vremena*⁶, prisjećala se Božena Begović koja je *sa zadovoljstvom*⁷ preuzela zadatak okupiti vrhunske umjetnike s kojima će raditi te pomoću ravnatelja škola pozvati prve polaznike i organizirati kazalište. Tako je nastalo Pionirsko kazalište. Zagrebačke osnovne škole dobile su obavijest o osnutku kazališta za djecu u koje se pozivaju učenici s izvrsnim uspjehom. Profesori su odabrali i poslali najbolje. Među njima je bio i desetogodišnji Franjo Jurčec:

U kazalište nisam htio, nego sam morao otići. Naime, u trećem mjesecu 1948. sve su škole dobile dopis u kojemu se tražilo da se najbolji đaci pošalju u PIK. Tako je i moja škola u Trnjanskoj dobila taj dopis i poslala me u Haulikovu ulicu broj 6. Kad sam tamo došao, dočekala nas je jedna gospođa koja nas je pozdravila i rekla da ćemo ići u posjet velikom kazalištu. To je bila Božena. Nama se, dok je govorila, činilo da ćemo ići u raj. Zatim smo se popeli na prvi kat gdje je stajala jedna velika tabla. Na njoj su bili napisani akcenti. Prvi smo mjesec samo učili naglaske – dugosilazni, dugouzlazni, kratkosilazni, kratkouzlazni. Tada sam se prvi put susreo s pojmom akcenta. Nitko od nas nije imao pojma što je to. Božena se, naime, zauzimala za lijepo govorenje, bila je mišljenja, poput doktora Branka Gavelle, da je osnova kazališta riječ. U početku nas je htjela naučiti kako izgovoriti koju riječ te što ona u sebi sadrži. Nikada neću zaboraviti prvu riječ koju smo učili: majka. Sjećam se toga kao da je jučer bilo! Morali smo je izgovarati izvještačeno kako bismo zapamtili dugosilazni akcent. Poslije su s nama radila i dvojica glumaca iz HNK. Nakon riječi prelazili bismo na rečenice, a ubrzo smo se preselili u jednu vilu s lijepim vrtom u Buconjićevoj ulici gdje nam je Božena rekla: ‘Sad kad ste naučili lijepo govoriti, spremni ste za predstavu koju ćemo svi zajedno napraviti.’

Bio je to Boženin prvi igrokaz napisan za PIK pod nazivom „Pioniri na ljetovanju“. Pomoću igre i mašte odvela je zagrebačke mališane na more. Tumačili su likove pionira koji su na izletu pripremali priredbu te su uvježbavali recitacije, zagonetke i plesove, a osmislila je i lik crnog dječaka kojega je tumačio Franjo Jurčec:

Radilo se o tome da su, kao što sam naziv govori, pioniri otišli na ljetovanje i tamo su spremali veliku priredbu. Jedan je donosio plesne cipele, drugi transparente, treći pjesme, svatko je nešto nosio i bila je velika gungula. I dođem ja na pozornicu, a tumačio sam malog crnog kuhara. Danas to ne bi ništa značilo, no tada je to bila senzacija. To je kao da vam danas dođe svemirac. Crnaca u to vrijeme uopće nije bilo. Jedva da smo znali da postoje. I odjednom me netko pita: ‘Kako se zoveš?’ A ja mu odgovorim. ‘Jimmy. Jimmy Roberts.’ To je bila moja prva rečenica u kazalištu i od tada do danas svi koji me poznaju zovu me Džimi.

Kolažna struktura tog ciljano napisanog djela, primijetit će teatrolog Hrvoje Ivanković, *nedvosmisleno pokazuje kako je njegova primarna funkcija bila predstaviti javnosti početna dostignuća u radu s djecom*⁸.

⁶ *15 godina Zagrebačkog pionirskog kazališta*, Zagrebačko pionirsko kazalište, Zagreb, 1964., str. 6

⁷ Ibid.

⁸ Hrvoje Ivanković: *Zauvijek mlad. Sedamdeset godina Zagrebačkog kazališta mladih*, www.zekaem.hr/monografija/, str. 22

▲ Franjo Džimi Jurčec, kao mali crnac

Džimija Jurčeca upitala sam sjeća li se kako ih je Božena režirala, na što mi je odgovorio: *Ne mogu vam uopće reći kako je režirala jer ona zapravo ništa nije režirala. Rekla bi nam: 'Ajmo se sada igrati!' Svakome bi pokazala gdje bi se trebao kretati po pozornici, no ako je netko išao negdje drugdje, nije se bunila, pustila bi ga. Rekla nam je već na početku da ćemo se igrati kazališta i to je uistinu tako i bilo. I uživala je u tome. Nije od nas htjela napraviti glumce, nego ljude koji će zavoljeti kazalište. Sjećam se njezinog mirnog i blagog lica, a posebice pogleda jer nas je uvijek gledala u oči. One su sve govorile, oslobađale su nas treme i dok sam je gledao, osjećao sam se slobodno. Tada smo počeli improvizirati i iz duše igrati.*

Iako je tijekom dvadesetih godina pokrenula kazališni rad s djecom u Dubrovniku, kazalište u kojemu su djeca glumci bilo je i za nju novina te će u monografiji iskreno priznati da su *tek morali pronaći pravilne metode rada, ali su u tome bili najbolji naši učitelji sama djeca, koja su nam svojim neposrednim reakcijama i stvaralaštvom pokazivala pravi put.*⁹

Odlučila je okupiti tim vrhunskih profesionalaca koji su s njom tražili nove putove u radu s djecom. Htjela je poticati i njegovati kolektivni rad svjesna potrebe *podređivanja djelovanja svakog pojedinca zajedničkom zadatku, važnosti i najmanjeg detalja za uspjeh cjeline, opće kao i lične dobrovoljne discipline. Sve su to bili pedagoški elementi od neprocjenjive odgojne efikasnosti, a na nama je bilo da ih što obilnije koristimo.*¹⁰

Prije svega je u PIK pozvala glumicu Đurđu Dević koja je vrlo uspješno pokrenula slične projekte u Osijeku i Rijeci te se o njoj proširio glas kao redateljici izvrsnih predstava u kojoj glume djeca. Njezina predstava „Družba Pere Kvržice“ s osječkim mališanima, koju je dramaturgizirao Mato Lovrak, gostovala je u zagrebačkom Malom kazalištu, današnjem Dramskom kazalištu Gavelli, a u publici ju je s velikom pozornošću pratila Božena Begović. Nakon predstave prišla je Đurđi i ponudila joj je suradnju u PIK-u, no glumica ju je morala odbiti jer je angažmanom bila vezana za Osijek, a ubrzo se nakon toga preselila u Rijeku gdje je utemeljila dječju scenu i glumila u Drami riječkog HNK-a. S riječkim je mališanima osmislila predstavu „Igrajmo se kazališta“ u kojoj je sudjelovalo stotinjak djece. *Među njima je bila i Neva Rošić, kojoj je bilo tek dvanaest godina. (...) Moji mali glumci napregli su sve svoje snage, igrali smo s tolikim žarom da je uspjeh bio doista golem. Nakon toga je Božena i opet rekla da me želi u Zagrebu,*¹¹ prisjetit će se Đurđa Dević. Boženu ovaj put nije odbila, pristala je na suradnju pod uvjetom da dva puta tjedno putuje u Rijeku kako bi mogla nastupati u predstavama. Kad se potpuno preselila u Zagreb, tri je mjeseca rano ujutro te ranije poslijepodne radila s djecom u PIK-u, a dio prijevodneva i predvečer

⁹ 15 godina Zagrebačkog pionirskog kazališta, Zagrebačko pionirsko kazalište, Zagreb, 1964., str. 6

¹⁰ ibid.

¹¹ Đurđa Dević Šegina: „Uspomene koje traju“, 50 godina Zagrebačkog kazališta mladih, Zagrebačko kazalište mladih, Zagreb, 2000., str. 48

u Zemaljskom kazalištu lutaka. Taj radni tempo nije bilo moguće dugoročno održavati te se, čim su prema njezinim nagovorima u ZKL-u zaposlili Vojmila Rabadana, potpuno posvetila PIK-u i postala njegova prva umjetnička ravnateljica ili ondašnjim rječnikom rečeno *umjetnički rukovodioc*. Božena Begović me ispitivala o mojoj metodi rada s djecom. *Pričala sam joj o improvizacijama i o tome da se držim sistema Stanislavskog. Bila je vrlo začuđena. Tumačila sam joj da su djeca bogatija maštom i lakše prihvaćaju naputke od odraslih.*¹²

Kako je to izgledalo u praksi, objašnjava mi Džimi Jurčec koji je glumio u prvoj njezinoj predstavi u PIK-u pod nazivom „Bijeli se osamljeno jedro“: *Đurđica je uvijek s nama glumila, zajedno s nama je i skakala i prevrtala se i tako nam je budila silno veselje. Božena Begović i Đurđa Dević zalagale su se za to da djeca igraju likove svojeg uzrasta, a da odrasle tumače profesionalni glumci Hrvatskog narodnog kazališta.* Tako je u predstavi „Bijeli se osamljeno jedro“ Džimi Jurčec zaigrao sa Svenom Lastom. *Ja sam igrao Gavreka, a Sven Lasta moga djeda. Đurđica i Božena učile su nas poštivanju kazališta i kazališnih normi i njih se nije smjelo prekršiti. Svi smo, primjerice, trebali doći na vrijeme u kazalište. No, na jednu je predstavu Sven Lasta zakasnio i Đurđica mu je odmah smanjila honorar za 50 dinara. Kad sam ga na pozornici upitao: 'Djedice, djedice, što su ti to napravili?', jer je bio u policiji, on mi je odgovorio: 'Kaznili su me za 50 dinara.' Na to mu je Đurđica iz portala povikala: 'Sto dinara, Sven!' Tako je Sven Lasta taj dan ostao bez honorara. Đurđica je od odraslih tražila da nam budu uzor i primjer. Zahvaljujući njima dvjema bili smo opsjednuti točnošću u kazalištu i to me je pratilo cijeli život. U četrdeset godina karijere, ni jedanput nisam zakasnio na probu.*

Za obje je predstave scenografiju napravio Zvonimir Agbaba koji je držao scenografsku grupu, a „Pionire na ljetovanju“ koreografirao je Nenad Lhotka, koji je vodio balet. U kazališnoj grupi djeca su glumila, recitirala i učila zbornsko pjevanje, a uz spomenutog Džimija Jurčeca, među prvim njezinim polaznicima bili su budući osnivač Gradskog kazališta Žar ptica Tomica Milanovski te Ivka Dabetić, Saša Dabetić, Vlado Kovačić, Jasna Prica i drugi.

Polaznici baleta učili su ritmičko stupanje, klasični ples i folklor, a scenografska je grupa sadržavala crtanje, modeliranje, izradu nacrtu kazališnog dekora i kostima te izradu maketa.

Na početku je ukupno bilo 120 polaznika (od sedam do 14 godina) koji su svi sudjelovali u nastajanju predstave jer je Božena Begović djeci htjela pokazati

¹² Ibid., str. 49

▲ Prvi Pionirci u Buconjićevoj ulici

koliko je svaki od navedenih elemenata važan i nužan za stvaranje kazališne čarolije, kako jedan o drugome ovise i jedan bez drugoga ne mogu. Predstave su se održavale u Malom kazalištu, a oduševljeno ih je gledala, tada trinaestogodišnja djevojka, Slavica Jukić koja je Boženu Begović upoznala zahvaljujući Drugom kongresu Komunističke partije Hrvatske 1949. godine.

Petnaest najboljih đaka naše škole na Jabukovcu odabrano je za tu prigodu. U ime pionira Grada Zagreba trebali smo svečano pozdraviti uzvanike KPH. Prvi smo sastanak imali u Preradovićevoj ulici gdje je bio PIK. Kazalište se nalazilo u nekadašnjem skladištu tvornice Bayer i sjećam se intenzivnog mirisa boja koji me zapljusnuo odmah na ulazu. Poslali su nas na prvi kat i tamo nas je dočekala nježna, sitna osoba s naočalama i sijedom kosom. Bila je to direktorica Božena Begović. Sjećam se njezinih lijepih plavih očiju i dugih, nježnih ruku kojima nas je pozdravila u ime Pionirskog kazališta i rekla da je raduje što ćemo vježbati u njihovoj plesnoj dvorani. Tada sam upoznala Jelu Godlar i Tihomira Miška Polaneca¹³ koji su mi postali veliki prijatelji. Miško je bio bubnjar i zajedno s njim trebali smo umarširati na pozornicu Studentskog centra odjeveni u pionirska odijela. Vitka i visoka Jela, dugih crnih pletenica, u ime nas pionira, pozdravila je uzvanike. Miško i Jela već su glumili u PIK-u i ja sam njima, kao i gospođom Boženom, bila potpuno opčinjena. Živjela sam u ženskom domu u Opatičkoj ulici, jer sam bila ratno siročić, i ubrzo sam doznala da gospođa Božena živi vrlo blizu, u Jurjevskoj 12. Godine 1950. sam se ohrabrila te sam, zajedno sa svojom odgojiteljicom, pokucala ravnateljici doma na vrata i zamolila je da mi dozvoli upisati se u kazalište. Morala sam dobiti njezinu dozvolu kako bih se navečer, nakon proba, mogla vratiti u dom. Ravnateljica mi je to odobrila i pojurila sam u Preradovićevu ulicu, na prvi kat, Boženi Begović. Ona je sjedila za svojim radnim stolom, a kad su se ponovno naši pogledi sreli, pružila mi je ruku i predstavila se. Naravno da me je zaboravila. Ispitivala me o tome odakle sam, govorila sam joj o sebi, a pri izlazu me zamolila da joj izgovorim nekoliko stihova koji mi prvi padnu na pamet. Počela sam recitirati Cesarićev „Slap“. ‘Izvršno!’, rekla mi je kad sam završila. Tako smo se upoznale.

Božena Begović birala je repertoarne naslove, među kojima su bili i njezini tekstovi, držala je satove lijepog govorenja i recitiranja, a režiju je prepustila iskusnijoj Đurđi Dević. Nakon „Pionira na ljetovanju“, uslijedila je „Šala na ljetovanju“, 1949. napisala je prizor za malu djecu „Zločesti mačak“, komad u dvije slike „Drug za druga“, te 1952. bajku u jednom činu „Mali vrtlar“. Tih je godina bilo popularno (i poželjno) na pozornicu postavljati ruske pisce te su se mališani upoznavali s djelima Nikolaja Nikolajeviča Nosova, Sergeja Vladimiroviča Mihalkova, Sergeja Preobraženskog, Vladimira Pistolenka, Vere Ljubimove. Sovjetski dramatičari bili su propisani i za vrijeme dok je bila ravnateljica Drame HNK-a, no zanimala su je i ostala djela iz strane književnosti. Riječima Snježane Banović: *Njezina je znatiželja dopirala i dalje te se pitala ‘što je to u drugim europskim državama pa i Americi dala najnovija napredna književnost za vrijeme fašističke najezde na mirne narode i njihove kulture.*¹⁴ U PIK-u se, uz ruske književnike, morala osloniti na vlastite snage, tražila je literaturu pogodnu za scensko uprizorenje s djecom i među domaćim autorima te su se na repertoarnom

¹³ Jela Godlar postala je književnica, profesorica hrvatskog i engleskog jezika, a bila je supruga Ive Brešana, Tihomir Miško Polanec postao je popularni glumac ZKM-a po kojemu se danas naziva mala dvorana toga kazališta.

¹⁴ Snježana Banović: *Kazalište za narod: Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, 1945. – 1955*, Fraktura, Zagreb, 2020. str. 245.

popisu našla djela Josipa Pavičića, Mate Lovraka, Branka Ćopića, Vojmila Rabadana, Zlate Kolarić-Kišur, Blanke Chudobe i drugih. Međutim, djeci je često, napominje Džimi Jurčec, pripovijedala priče o svjetskom kazalištu.

Znala nam je pripovijedati o kazalištu u cijelome svijetu. Sjedila je vrlo mirno, gledala nas je u oči, nije uopće gestikulirala rukama, nekada se samo malčice nasmijala. Vidjelo se da ima mnogo znanja koje je znala vrlo jednostavno i interesantno prenijeti i mi smo je voljeli dugo, dugo slušati. Njezine su nam priče bile toliko zanimljive da smo svi poludjeli za kazalištem. Ja sam bio njome očaran. Bila je intelektualka van ovog svijeta. Bila je silno obrazovana i kulturna, imala je veliku snagu u sebi, veliko znanje i umijeće, no nikada to nije pokazivala.

Vodila ih je i na predstave Hrvatskog narodnog kazališta, gdje je do 1950. radila kao dramaturg. O mnogim predstavama, glumcima i glumicama, također im je vrlo živo pripovijedala, prisjeća se Slavica Jukić. *Pričala nam je o svom prvom dolasku u HNK i oduševljenju glumicom Ervinom Dragmar koju je prvi put gledala u ‘Romeu i Juliji’. O tome je govorila sa silnom simpatijom i ljubavi. Također je s velikim poštovanjem govorila o Viki Podgorskoj i Boženi Kraljevoj. Nikada mi to nitko nije otkrio, no mislim da je Božena bila zaslužna za to što je HNK postao donator našeg ženskog đakčkog doma. Naši pokrovitelji postali su glumci koji su nam omogućili besplatno gledanje predstava. Zahvaljujući tome nikada neću zaboraviti*

▲
Mali vrtlar

Vasu Železnovu u interpretaciji Vike Podgorske ili Ervinu Dragman u 'Divljoj patki', Dragu Krču u 'Vučjaku', Veljka Marečića i mnoge druge. To je stvarno bilo zanosno vrijeme kazališta.

Božena Begović nije imala svoju djecu te se prema svakom PIK-ovcu ponašala kao prema vlastitom djetetu. Sve nas je silno voljela. Znao sam govoriti da me je voljela više od moje mame. Kad je bila raspoložena, znala me je zvati 'sine'. Kad mi se tako obratila, osjećao sam se poput kralja. Bio sam njome očaran. Obožavao sam je, raznježeno mi otkriva Džimi Jurčec. Osim kazališnim normama, podučavala ih je i bontonu, dodaje Slavica Jukić. U to smo vrijeme svi bili vrlo siromašni. Dolazili smo iz različitih sredina te nam je drugarica Božena, kako smo je zvali, jedanput tjedno držala predavanje o bontonu. Učila nas je lijepom ponašanju: kako se pozdravlja, kako se ponaša za stolom, kako održavati higijenu, a za cijeli sam život zapamtila njezine savjete o uređenju noktiju na rukama. Kožica se, učila nas je, ne reže, nego se potiskuje, ruke se moraju stalno prati, a ispod noktiju ne smije biti ništa crnoga i obojenoga. (smijeh)

Osnovna želja i misija svih djelatnika Pionirskog kazališta bila je stvoriti kulturne građane ove zemlje koji shvaćaju kako ono što će im sutra dati kultura nije palo s neba, nego su to ljudi odabrali kao jedan plemeniti dar njima.¹⁵, napomenula je Đurđa Dević u razgovoru s Antonijom Bogner Šaban.

Iako ni jednoj nije bila namjera pripremati polaznike za glumački poziv, htjele su da svatko od njih postane kazališni zaljubljenik, kao što su i same bile, a strast prema kazališnoj umjetnosti raspirivale su ozbiljnim profesionalnim pristupom. U radu na svakoj predstavi bili su angažirani profesionalni inspicijenti, renomirani skladatelji poput Pere Gotovca, Krešimira Baranovića i drugih, ugledni scenografi kao što su Marijan Trepše, Zvonko Šuler, Boris Maričić i Ivo Gattin (scenografiju za neke predstave osmišljavala je i Boženina partnerica Jolje Vuković), kostimografi poput Inge Kostinčer i Tille Durieux, a kao što je već spomenuto, s djecom su nastupali glumci Hrvatskog narodnog kazališta. Božena Begović ih je pozivala (a oni su joj se rado odazivali) jer je publici htjela ponuditi *priredbu seriozna amaterizma i sigurna ukusa, suzbijajući u umjetničkom izrazu djece najodlučnije svaku afektaciju i uobičajeno oponašanje odraslih*.¹⁶

Od profesionalaca su mnogo naučili, napominje Slavica Jukić te dodaje da su se upravo u PIK-u prijateljili s mnogim glumcima. *Uvijek smo se rado viđali sa starijim glumcima i glumicama koji su s nama igrali i oni su nas jako voljeli. Mi smo, poput njih, bili veliki zaljubljenici u teatar. To je bila generacija glumaca koja se s Gavellom odvojila od velikog kazališta i krenula svojim putem u Zagrebačkom dramskom kazalištu. Bili su puni energije, novog pristupa teatru, a mi smo ih imali, zahvaljujući Boženi i Đurđici, kasnije i Zvezdani Ladiki, te s njima zajedno nastupali u Malom kazalištu. Njihova veličina bila je u tome što su nas doživljavali ravnopravno. Za njih nismo bili balavci, nego mali ljudi koji se igraju kazališta. Poštivali su nas kao ličnosti, što je u to vrijeme nama puno značilo i davalo nam samopouzdanja da možemo, poput njih, nastupati pred gledateljima.*

Predstave je uglavnom režirala Đurđa Dević, a Božena bi ponekad dolazila na probe, no nije se miješala u proces rada. Češće je dolazila na početku, kad se za

¹⁵ *Portet umjetnika u dramii II*, Razgovor Đurđice Dević s Antonijom Bogner Šaban, Biblioteka Hrvatski radio, Zagreb, 1996., str. 23

¹⁶ *15 godina Zagrebačkog pionirskog kazališta*, Zagrebačko pionirsko kazalište, Zagreb, 1964., str. 6

stolom čitao tekst, kako bi čula izgovaraju li se sve riječi pravilno te ispravila moguće pogreške. Obje su ih učile, reći će mi Slavica Jukić, *da je pozornica sveti-nja, prostor posvećen umjetnosti koja se kroz nas, naše osjećaje i riječi, prenosi publici. Zato to moramo činiti uvjerljivo i što jednostavnije. Tijekom predstava se iza zastora nije mogla muha čuti. Hodali smo na prstima, pazeći da ga ne zaljuljamo. Božena je bila silno zaljubljena u teatar, a svoju je odanost i začaranost te poštovanje prema tom poslu, prenijela i na nas.*

Đurđa u predstavama, primijetit će teatrologinja Antonija Bogner Šaban *spaja plemenitost improvizacije i profesionalizam, izabirući sadržaje bliske djeci iz njihove svakodnevice, ili pak iz svijeta bajki i na temelju takvih zajednički 'ispričanih događaja' oblikuje predstavu*.¹⁷

Božena Begović na pozornicu je postavljala recitacije te je, primjerice, inscenirala pjesme Jovana Jovanovića Zmaja u predstavi pod nazivom „Male radosti-male žalosti“. Sa Slavicom Jukić uvježbavala je jednu Nazorovu pjesmu: *Makar joj više ne znam točan naslov, do danas pamtim njezine stihove. To mi je bio vrlo lijep i upečatljiv rad. Božena je s nama radila govorne vježbe i inzistirala je na poeziji. Dok smo čitali, s nama je uvijek bio lektor koji nas je učio pravilnom čitanju, u duhu standardnog jezika.*

Poezijom su se oprastali i od 1949. godine, a Novu 1950. dočekivali su uz stihove Mire Alečković, Nikole Miličevića i drugih pjesnika te uz stare i nove Boženine i Đurđine tekstove i šale. „Doček Nove godine“ bila je Revija za Dan dječje radosti nakon koje je svako dijete dobilo dar, a organizirale su je i idućih godina. U radijskom razgovoru Đurđa Dević prisjetila se da je u *ono doba ministar za kulturu bio dr. Babić, koji je svake godine dolazio djeci čestitati Novu godinu. Jedne godine, to nikada neću zaboraviti, došao je i rekao da na računu imamo 600 tisuća dinara i da ih moramo potrošiti do kraja godine. Odlučili smo kupiti klavir*.¹⁸

Željele su njegovati i neverbalni kazališni izričaj te su početkom pedesete godine počele zajedno osmišljavati pantomimske etide. Božena bi za njih napravila sinopsis, a Đurđa bi ih režirala. Prvo su napravile predstavu „Stara vremena“, koja je bila sastavljena od pantomimskih etida „Kruh“ i „Dobar tek“ koje su se Slavici Jukić snažno urezale u pamćenje, a paralelno su tematizirale život bogataša i siromaha. *Sjećam se sirote mame koja sjedi u parku s malim djetetom u rukama, gladna je i prosi koricu kruha, a pored nje prolazi oholi mladić uzdignutog nosa, kojega je tumačio gimnazijalac Božidar Smiljanić. Ja sam u jednoj podjeli igrala zločestu djevojčicu, a sjećam se i jednog glumca koji je igrao gospodina koji šeće pozornicom laka koraka. Kad je s nje sišao, brzo je molio da mu skinu cipele jer su ga silno našuljale. Bile su mu dva broja premale.* (smijeh) Eto, što je čarolija kazališta!

Nakon „Starih vremena“ uslijedila je „Najljepša lutka“, a zatim „Zlatna lopta“ koja je požela najveći uspjeh i bila je najizvođenija predstava u prvoj PIK-ovoj petoljetki. Njezinu je radnju opisao teatrolog Hrvoje Ivanković u najnovijoj monografiji. Bila je to *bajka o čarobnoj lopti što su je vođi pobunjeničkog naroda, mladom junaku Relji, oteli zli kralj Beda i njegova žena, vještica Zvezdana*.¹⁹

¹⁷ Antonija Bogner Šaban: *U zrcalu povijesti : 50 godina Zagrebačkog kazališta mladih*, Zagrebačko kazalište mladih, Zagreb, 2000., str. 3

¹⁸ Portet umjetnika u dramii II, Razgovor Đurđice Dević s Antonijom Bogner Šaban, Biblioteka Hrvatski radio, Zagreb, 1996., str.23

¹⁹ Hrvoje Ivanković: *Zauvijek mlad : sedamdeset godina Zagrebačkog kazališta mladih*, www.zekaem.hr/monografija/, str. 22

▲ Najljepša lutka, PIK, 1950.

Proces rada na pantomimskim etidama usporedit će Ivanković s današnjim radovima u nastajanju. Bio je to *work in progress* tijekom kojega su djeca, na osnovi inicijalnog motiva, sama razvijala radnju i karaktere likova, no pantomimske predstave s kojima se izlazilo pred publiku ipak su imale čvršće zadani i razvijeniji narativ.²⁰

Slavica Jukić u toj je predstavi tumačila jedno od opisanih godišnjih doba – jesen. *Sjećam se da sam imala prekrasan kostim i da sam na toj predstavi stvarno uživala. Morali smo pratiti glazbu te pripovijedati gestama i izrazom lica.* Oni koji su tumačili godišnja doba bili su pripovjedači, a ostali su neverbalnim izražajnim sredstvima prikazivali sve likove o kojima se u priči govorilo.

Kad su prvi i najstariji PIK-ovci navršili petnaest godina nisu htjeli otići iz kazališta. Pokazivali su želju za ozbiljnim radom te se 1953. pokrenula Omladinska sekcija tada već Zagrebačkog pionirskog kazališta (preimenovano je 1950.). Božena i Đurđa spremno su prihvatile njihov entuzijazam i ambicije odlučivši ih upoznati s vrhuncima klasične književnosti. Za početak su im zadale nekoliko prizora iz obaju činova „Seviljskog brijača“ Pierra-Augustina Caronda de Beaumarchaisa, drugi čin Lessingove „Mine Barnhelmske“ te nekoliko prizora iz odabrana tri čina Shakespeareove komedije „Na Tri kralja“. Sve su ih odigrali u sklopu predstave "Klasični fragmenti", održane 5. travnja 1953. One su bile priprema za prvu Boženinu cjelovečernju klasičnu predstavu – „Na Tri kralja ili Kako hoćete“ Williama Shakespearea koju su omladinci počeli pripremati nakon ljetnih praznika.

Slavica Jukić živo se sjeća rada na toj predstavi: *Počeli smo s čitaćim probama, a ona bi, dok smo čitali razne uloge razmišljala tko će koju igrati. Pomno nas je slušala i u glavi slagala podjelu. Mi smo toliko bili zaljubljeni u taj posao da smo svi znali sve uloge, a ona nam je nakon dva tjedna otkrila tko tumači koji lik. Kada*

²⁰ Ibid., str. 26

▲ Zlatna lopta, PIK, 1950.

▲ Stara vremena, PIK, 1950.

smo svi znali tekst, krenuli smo u osmišljavanje mizanscena i građenje predstave. Božena je bila izuzetno blaga. Nikada nije podizala glas. Uvijek nas je upozoravala da moramo jedni druge gledati i slušati, jer ako slušamo jedni druge, onda nema pogrešnog osjećaja ni krive rečenične melodije. Ako slušamo partnera na sceni i ako smo prisutni, naša će rečenica zvučati drugačije. Interpretaciju je, koliko god se to moglo, prilagođavala nama. U svakoj predstavi koja se izvodila, pa tako i u ovoj, bilo joj je važno da svi sudjeluju. Nije nas dijelila prema urođenom daru jer je smatrala da netalentirano dijete ne postoji. Važno je da se sa svakim djetetom pravilno radi i postupa te da, svatko prema svojim mogućnostima, dosegne svoj maksimum. U tome i jest uloga dramskog pedagoga. No nije joj u početku bilo lako s nama. Sjećam se da smo bili dosta nedisciplinirani, nemirni i razularen. Tek smo se vratiti s ljetnih praznika i teško nas je bilo dovesti u red. Na jednoj smo probi bili toliko nemogući da je uzviknula: 'Van! Niste više članovi kazališta, ni omladinske pozornice! Sve vas brišem. Svi van! Tko želi poštovati to što radimo, neka prvo dobro razmisli, a tek se onda upiše.' Bila je stvarno stroga i sve nas je raspustila. A mi smo se nakon par dana svi ponovno upisali. I tada smo počeli ozbiljno raditi. Ja sam tumačila Mariju Vragolanku, Miško Polanec bio je vitez Andrija i bio je silno smiješan u toj ulozi, a Tobiju je igrao naš prijatelj, budući pravnik Zlatko Vranican. Pero Pletikosa je tumačio Mabrolija, Violu su igrale Ivka Dabetić i Vesna Krajina, a moja draga prijateljica, koja nikada nije dobila pravu priliku, Nevenka Stipančić bila je Olivija. To je bila baš lijepa predstava.

Božena je imala ozbiljan pristup radu, no tijekom probi, u dobivenim ulogama, napominje Džimi Jurčec, mogli su biti razigrani i svoji. Neprestano im je ponavljala: *Djeco, ja od vas ne želim stvoriti glumce. Želim da volite kazalište. Stoga, igrajte se kazališta. Zabavljajte se. 'Na tri kralja' – to je vaša zabava! I ja sam to stvarno ozbiljno shvatio te sam cijelo vrijeme imao osjećaj da se zafrkavamo i da sigurno to nećemo izvesti pred publikom. No, silno me veselila svaka proba.*

Premijera je bila 18. prosinca 1953. i do veljače 1954. odigrala se pet puta, a predstava je, smatra Hrvoje Ivanković, bila *prva cjelovita PIK-ova izvedba nekog*

▲
Na Tri kralja, PIK, 1953.

djela iz 'ozbiljnog' dramskog repertoara.²¹

PIK-ovci su improvizacije i pokuse za predstavu imali u Preradovićevoj 16, a nastupali su ponedjeljkom²² na pozornici Malog kazališta, današnjeg Dramskog kazališta Gavella. Njihovo je prijateljstvo trajalo do 1954. godine, kada Malo kazalište otkazuje gostoprinstvo PIK-u. Umjesto da je dobio prostor, dapače, zgradu koja je Boženi Begović bila odavno obećana, PIK je izbačen na ulicu, što ju je potpuno slomilo i dotuklo, duboko razočaralo. Gradske vlasti

i kazališni profesionalci pokazali su, tada prvi put, a tijekom idućih desetljeća mnogo puta, koliko (ne)vrednuju stvaralaštvo s djecom, koliko im ono ništa ne znači, zapravo im samo smeta. Uzaludne su se u tom trenutku činile predstave popraćene izvrsnim kritikama i pohvalama, velik broj izvedbi (u sezoni 1951./1952. bilo ih je čak 117²³) i još veći broj gledatelja (te je sezone predstave pogledalo 52 tisuće gledatelja), silan trud i izvanredni umjetnički i pedagoški rezultati koji su iz godine u godinu privlačili sve više polaznika (1954. u PIK-u je već bilo 500 članova). Božena Begović ponovno je morala krenuti od nule, ići u administrativne bitke za koje više nije imala ni volje ni snage, a vjerojatno ni motivacije. Njezino krhko zdravlje samo je bilo još jedan povod da se povuče u prijevremenu mirovinu.

Odlučila je karijeru završiti onako kako ju je i počela – predstavom „Na Tri kralja“. Naime, na početku glumačke karijere, njezina prva uloga bila je upravo Shakespeareova Viola koju je tumačila na bečkoj pozornici, što će mnogo godina kasnije otkriti Slavica Jukić. Tako je zaokružila svoj, ne baš sretan, ali svakako iz današnje perspektive vrlo uspješan i plodonosan, radni vijek.

Možda su njezine kolege znale da će otići, no svojoj voljenoj djeci nije govorila ništa. Stoga im je njezin odlazak bio neočekivan i šokantan. *Nije nam rekla da će otići jer nas nije htjela rastužiti*, svjestan je sada Franjo Džimi Jurčec koji se sjeća da su tih dana stalno ispitivali druge voditelje: *Gdje je drugarica Begović?*

Slavica Jukić posjećivala ju je u njezinom domu u Jurjevskoj ulici. Ostale su bliske, što Slavica objašnjava i svojim odrastanjem bez roditelja. *Ona i Joe*

²¹ Hrvoje Ivanković: *Zauvijek mlad : sedamdeset godina Zagrebačkog kazališta mladih*, www.zekaem.hr/monografija/, str. 28

²² Prema sjećanjima Franje Džimija Jurčeca Malo kazalište je bilo rezervirano za PIK svakog ponedjeljka.

²³ Prema podacima iz monografije Hrvoja Ivankovića *Zauvijek mlad : sedamdeset godina Zagrebačkog kazališta mladih*, www.zekaem.hr/monografija/

su tijekom rata skupljale crvenu pomoć za antifašiste i možda je zbog toga gajila prema meni neki poseban sentiment. Usto, imala sam smisla za kazalište, uvijek me hvalila da lijepo i razumljivo govorim, a dobro sam svladavala i narječja, kajkavski i čakavski. Sve nas je to zbližilo. Tijekom mojih posjeta razgovarale smo o svemu. Zanimljivo je da, dok je radila u PIK-u, nikada nije spominjala svoga oca, velikog pisca Milana Begovića. O njemu mi je govorila kad je otišla u mirovinu. Jedno mi je poslijepodne darovala debelu filigransku narukvicu i rekla: 'To je dar mog oca. Donio mi ju je iz Mostara. Želim je ostaviti tebi.' Osjećala sam silnu zahvalu i poštovanje, a jednako sam poštovanje gajila i prema toj narukvici. Ona je bila dio nje, njezine povezanosti s ocem koju ja nikada nisam osjetila jer sam oca vrlo rano izgubila. Narukvicu sam nosila samo u posebnim prilikama i svaki put kad bih je stavila, počela bih se prisjećati našeg Pionirskog kazališta kojega smo iz milja zvali PIK.

Slavica Jukić i Franjo Džimi Jurčec nastavili su stvarati predstave s Đurđom Dević, ubrzo i Zvezdanom Ladićem, zatim su upisali studij glume na zagrebačkoj Akademiji, a svom PIK-u, današnjem ZeKaEM-u ostali su vjerni cijeli život. Postali su profesionalci koji su nastupali s djecom (posebice Slavica Jukić), ili su u dječjim predstavama znali ostvarivati izvrstan kontakt s malim gledateljima (kao Franjo Džimi Jurčec), a svojim snažnim glumačkim osobnostima i dojmljivim ulogama ostavili su na ZKM-ovim raznim pozornicama snažan i upečatljiv trag. Poput Božene Begović živjeli su za kazalište, a plam, koji je u njima davnih dana rasplamsala, još se nije ugasio.

Stoga i u mirovini ne miruju – posjećuju predstave, glume, živo raspravljaju o kazalištu. Božena Begović nije htjela stvarati glumce, no mnogi su upravo to postali. Zarazila ih je kazalištem, otkrila njegove nevjerojatne svjetove i čaroliju glume koji su ih zauvijek vezali za daske koje život znače, zaključuje Slavica Jukić:

Postali smo zaljubljenici u teatar kao način istraživanja, teatra kao spoja svih umjetnosti. Otkrili smo da nije samo dovoljno lijepo hodati i govoriti, da je za cjelokupan kazališni doživljaj sve podjednako važno: glazba, likovno oblikovanje, scenografija, kostimi – sve. Sve je to jedna cjelina. I ta spoznaja mi je poslužila kao argument zašto želim život posvetiti glumi – jer tada mogu biti sve što poželim i zamislim. Kad imaš određeno zvanje, njime si ograničen. Ovaj poziv daje beskrajnu širinu pogleda na svijet i na ljude. To je ostavština koju su mi ostavile Božena i Đurđica. I dalje mislim da nema ljepšeg zvanja od kazališne glume i režije.

Zagrebačko kazalište mladih danas srećom ima svoju zgradu i dvije kazališne dvorane, vrlo uspješan i res-

▼
Zlatna lopta, PIK, 1950.

pektabilan glumački ansambl te Učilište u kojemu djeca mogu pohađati Plesni, Lutkarski i Dramski studio. S profesionalizacijom djeca su izgubila primat u tom kazalištu, ne mogu svi svake godine nastupati u kazališnoj dvorani, rijetko koja se produkcija igra više od jedanput ili dvaput, a ne rade se često ni predstave u kojima djeca nastupaju s profesionalcima. Ipak, ta se tradicija nije u potpunosti zatrla te upravo nova ZeKaeM-ova predstava „RURURURURURURUR“ Marine Pejnović spaja polaznike Učilišta s glumcima, prije nje to je učinio redatelj Dario Harjaček u predstavi „Mi i oni“, zatim Milan Trenc u „Emilu i detektivima“, a dvoje malih polaznika glumilo je i u „Črnoj mati zemli“ Dore Ruždjak Podolski. Učilište tijekom sedamdeset godina postojanja nije izgubilo na popularnosti, u njemu se uvijek traži mjesto više, a trenutačno ga pohađa više od tisuću polaznika. Međutim, sumnjam da i jedno dijete, a i rijetko koji zaposlenik tog kazališta, danas zna tko je bio njegov začetnik, tko mu je izgradio čvrste temelje. Nažalost, ime Božene Begović brzo se zaboravilo.

Lada Džidić

O književnom radu Božene Begović

*Pjevaču, pjevaj mi pjesmu
o ŽIVOTU dragom i velikom RASTANKU.
(B. Begović: Kako živi čovjek, simfonijska pjesma)*

Umrla je u petak, bolesna, u krevetu u prvim jutarnjim satima, kad se noć još nije predala danu.

Znakovita objava o smrti Božene Begović u *Večernjem listu* od 13. lipnja 1966. godine, upućuje na ključ promatranja književnoga rada Božene Begović. Za nju je sve bilo pjesma. Upravo je to često naglašavala njena životna partnerica Joelle Vuković Potkapelski govoreći: *ona je od moga života napravila pjesmu*. No to se ne smije shvatiti sentimentalno romantičarski.

Lirika je njena biografija, utoliko što je cijeli svoj život svoje misli i osjećaje stavljala na papir u obliku stihova. Izražavala se stihovima pristupajući tome iznimno odgovorno, a takav se odnos može iščitati u njenoj cijeloj, raznolikoj i razmjerno bogatoj književnoj djelatnosti.

Prema autobiografskim zapisima koje je ostavila za sobom, pisanje, književnost i umjetnost općenito bili su joj utjeha od tužnoga djetinjstva. Odgoj joj je bio isključivo umjetnički, pa piše:

S deset godina već sam se snalazila u svjetskoj literaturi, poznavala sam klasična djela likovnih umjetnosti, velike majstore glazbe, plesala sam, glumila i pisala pjesme. Najviši su ljudi za mene bili umjetnici, a ni bogatstvo ni društveni položaj nisu na mene vršili nikakav utisak.

Počela je objavljivati na njemačkom jeziku, budući da je već s osam godina iz rodnoga Splita s obitelji otišla živjeti prvo u Hamburg, a potom u Beč gdje je i završila školovanje. Sa šesnaest godina, 1917. godine, objavljuje prvi tekst, crticu u prozi „Die Befreiung“ (*Oslobođenje*) u bečkom časopisu *Muskete*.